

Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny

Natura 2000



Ptaki (część I)

TOM 7.



Ptaki (część I). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 7.
Praca zbiorowa pod redakcją Macieja Gromadzkiego, przy współudziale Jadwigi Gromadzkiej, Katarzyny Mokwy, Arkadiusza Sikory, Marii Wieloch, Magdaleny Zagalskiej-Neubauer, Moniki Zielińskiej i Piotra Zielińskiego.

Wydawca:
Ministerstwo Środowiska
ul. Wawelska 52/54, 00-922 Warszawa
www.mos.gov.pl

Mapy: Tomasz Moskwa i Zenon Rohde

Ilustracje: Tomasz Cofta

ISBN 83-86564-43-1
Warszawa 2004 r.
Nakład 1350 egz.

Korekta i redakcja techniczna: Małgorzata Juras

Skład, łamanie i druk:
Naj-Comp s.j.
ul. Minerska 1, 04-506 Warszawa
e-mail: studio@najcomp.com.pl

Zalecany sposób cytowania:

Gromadzki M. (red.) 2004. Ptaki. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 7 (część I), s. 314. T. 8 (część II), s. 447.

lub:

Stawarczyk T. 2004. *Anas strepera* (L., 1758) – krakwa. W: Gromadzki M. (red.) Ptaki (część I). Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Ministerstwo Środowiska, Warszawa. T. 7, s. 132–135.

Spis treści

Przedmowa Głównego Konserwatora Przyrody	5
Przedmowa Dyrektora Departamentu Ochrony Przyrody Ministerstwa Środowiska	7
1. Lista adresowa autorów opisów gatunkowych, redaktorów, ilustratorów i wykonawców map	9
2. Część ogólna	13
2.1 Prezentacja poradnika Ptaki	13
Podziękowania	13
Wstęp	13
Dobór gatunków	15
Kryteria stosowane do waloryzacji Obszarów Specjalnej Ochrony	15
Układ systematyczny i nazewnictwo	16
Zakres informacji	16
Status występowania w Polsce	16
Mapy rozmieszczenia	16
Siedliska z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku	17
Status ochronny	18
Rozwój i wielkość populacji	18
Zagrożenia	19
Propozycje odnośnie do zarządzania	20
Propozycje badań	21
Monitoring	21
Indeks skrótów	21
Bibliografia	21
2.2. Powiązania między poradnikiem ochrony siedlisk i gatunków a innymi polskimi (lub międzynarodowymi) strategiami, planami lub programami ich ochrony	23
3. Część szczegółowa – opisy gatunków	25
A001 <i>Gavia stellata</i> – nur rdzawoszyi	27
A002 <i>Gavia arctica</i> – nur czarnoszyi	31
A004 <i>Tachybaptus ruficollis</i> – perkozek	35
A005 <i>Podiceps cristatus</i> – perkoz dwuczuby	39
A006 <i>Podiceps grisegena</i> – perkoz rdzawoszyi	43
A007 <i>Podiceps auritus</i> – perkoz rogaty	47
A008 <i>Podiceps nigricollis</i> – zausznik	50
A391 <i>Phalacrocorax carbo</i> – kormoran	53
A021 <i>Botaurus stellaris</i> – bąk	58
A022 <i>Ixobrychus minutus</i> – bączek	63
A023 <i>Nycticorax nycticorax</i> – ślepowron	67
A027 <i>Egretta alba</i> – czapla biała	70
A028 <i>Ardea cinerea</i> – czapla siwa	73
A029 <i>Ardea purpurea</i> – czapla purpurowa	77
A030 <i>Ciconia nigra</i> – bocian czarny	81
A031 <i>Ciconia ciconia</i> – bocian biały	86
A036 <i>Cygnus olor</i> – łabędź niemy	91
A037 <i>Cygnus columbianus</i> – łabędź czarnodzioby	96
A038 <i>Cygnus cygnus</i> – łabędź krzykliwy	100
A039 <i>Anser fabalis</i> – gęś zbożowa	106
A041 <i>Anser albifrons</i> – gęś białoczelna	111
A043 <i>Anser anser</i> – gęgawa	116
A044 <i>Branta canadensis</i> – bernikla kanadyjska	121
A048 <i>Tadorna tadorna</i> – ohar	124

A050	<i>Anas penelope</i> – świstun	128
A051	<i>Anas strepera</i> – krakwa	132
A052	<i>Anas crecca</i> – cyraneczka	136
A053	<i>Anas platyrhynchos</i> – krzyżówka	140
A054	<i>Anas acuta</i> – rożeniec	145
A055	<i>Anas querquedula</i> – cyranka	149
A056	<i>Anas clypeata</i> – płaskonos	153
A058	<i>Netta rufina</i> – hełmiatka	157
A059	<i>Aythya ferina</i> – głowienka	161
A060	<i>Aythya nyroca</i> – podgorzałka	165
A061	<i>Aythya fuligula</i> – czernica	169
A062	<i>Aythya marila</i> – ogorzalka	174
A064	<i>Clangula hyemalis</i> – lodówka	177
A065	<i>Melanitta nigra</i> – markaczka	180
A066	<i>Melanitta fusca</i> – uhla	183
A067	<i>Bucephala clangula</i> – gągoł	187
A068	<i>Mergus albellus</i> – bielaczek	191
A069	<i>Mergus serrator</i> – szlachar (tracz długodzioby)	194
A070	<i>Mergus merganser</i> – nurogęś	199
A072	<i>Pernis apivorus</i> – trzmielojad	203
A073	<i>Milvus migrans</i> – kania czarna	207
A074	<i>Milvus milvus</i> – kania ruda	212
A075	<i>Haliaeetus albicilla</i> – bielik	217
A080	<i>Circaetus gallicus</i> – gadożer	222
A081	<i>Circus aeruginosus</i> – błotniak stawowy	226
A082	<i>Circus cyaneus</i> – błotniak zbożowy	231
A084	<i>Circus pygargus</i> – błotniak łąkowy	235
A089	<i>Aquila pomarina</i> – orlik krzykliwy	240
A090	<i>Aquila clanga</i> – orlik grubodzioby	245
A091	<i>Aquila chrysaetos</i> – orzeł przedni	249
A092	<i>Hieraaetus pennatus</i> – orzełek	253
A094	<i>Pandion haliaetus</i> – rybołów	256
A096	<i>Falco tinnunculus</i> – pustutka	260
A103	<i>Falco peregrinus</i> – sokół wędrowny	265
A104	<i>Bonasa bonasia</i> – jarząbek	268
A409	<i>Tetrao tetrix</i> – cietrzew	272
A108	<i>Tetrao urogallus</i> – głuszec	277
A113	<i>Coturnix coturnix</i> – przepiórka	281
A118	<i>Rallus aquaticus</i> – wodnik	285
A119	<i>Porzana porzana</i> – kropiatka	290
A120	<i>Porzana parva</i> – zielonka	294
A122	<i>Crex crex</i> – derkacz	298
A123	<i>Gallinula chloropus</i> – kokoszka	302
A125	<i>Fulica atra</i> – łyska	306
A127	<i>Grus grus</i> – żuraw	310

Przedmowa



Szanowni Państwo

1 maja 2004 roku Polska stała się pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej. Oznacza to równe prawa, ale i równe obowiązki. Obowiązki najważniejsze to przyjęcie i respektowanie prawa unijnego w naszym kraju, w tym prawa dotyczącego ochrony przyrody. Unia Europejska przygotowała w tej dziedzinie dwie dyrektywy: Dyrektywę Ptasią i Dyrektywę Siedliskową. Ich efektem jest zobowiązanie państw należących do UE do utworzenia na swoim terytorium Europejskiej Sieci Obszarów Chronionych Natura 2000. Ponieważ obligacja ta dotyczy również Polski, 1 maja 2004 roku wystaliśmy do Komisji Europejskiej nasze propozycje sieci. Znajdują się wśród nich 72 obszary specjalnej ochrony ptaków oraz 184 specjalne obszary ochrony siedlisk wyznaczone dla ochrony siedlisk przyrodniczych innych niż ptaki oraz gatunków zwierząt i roślin.

Wstępny etap wdrażania sieci Natura 2000 w Polsce mamy już za sobą. Utworzyliśmy sieć obszarów Natura 2000 oraz dostosowaliśmy polskie prawodawstwo w tej dziedzinie do wymogów unijnych. Teraz przyszedł czas na kolejny etap naszej pracy: tworzenie planów ochrony obszarów Natura 2000 oraz przygotowanie monitoringu stanu siedlisk i gatunków, na podstawie których obszary te powołano. To wielka praca i wielkie wyzwanie. Plany ochrony i monitoring wymagają mobilizacji służb ochrony przyrody i przyrodników, wymagają też porozumienia z lokalnymi społecznościami i wszystkimi zainteresowanymi innymi niż ochrona przyrody użytkowaniem tych obszarów.

Po to, aby zarządzanie siedliskami i gatunkami, które wskazano w Dyrektywach, było jednolicie rozumiane i wdrażane na całym obszarze kraju, obok zapisów prawa potrzebne są poradniki wyjaśniające zawiłości interpretacyjne oraz wskazujące, jakie siedliska i jakie gatunki, gdzie i w jaki sposób należy chronić. Dlatego też Francja, nasz partner w ramach współpracy bliźniaczej, bogatsza w ponad dziesięcioletnie doświadczenia nad wdrażaniem obu Dyrektyw, zaproponowała nam przygotowanie i opublikowanie poradników ochrony siedlisk i gatunków zawartych w załącznikach do Dyrektyw i występujących w Polsce w oparciu o książki sprawdzone już u siebie.

Poradniki przygotowane przez liczną grupę polskich ekspertów przeznaczone są przede wszystkim dla służb obszarów Natura 2000. Informacje zawarte w rozdziale dotyczącym potencjalnych zagrożeń oraz zalecanych metod ochrony zostały skonsultowane i uzgodnione z Departamentem Leśnictwa Ministerstwa Środowiska, Departamentem Zasobów Wodnych Ministerstwa Środowiska, Ministerstwem Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Generalną Dyrekcją Lasów Państwowych oraz Regionalnym Zarządem Gospodarki Wodnej w Gdańsku. Ich celem jest zapewnienie dostępu do podstawowej wiedzy o gatunkach i siedliskach. Pracownik obszaru Natura 2000 powinien umieć rozpoznawać gatunki i siedliska zawarte w załącznikach do Dyrektyw, powinien wiedzieć, gdzie one w Polsce występują, powinien też znać ich biologię, wymagania środowiskowe, a także ich zagrożenia oraz sposoby ochrony. Poradniki podają również proponowane sposoby ochrony, co powinno ułatwić konstruowanie planów ochrony poszczególnych obszarów naturalnych, a także realizację planów i programów ochrony. Poradniki powinny również pomagać w pracy służbie leśnej, służbom rolnym, przyrodnikom oraz wszystkim miłośnikom przyrody, którzy zajmują się jej ochroną.

Poradniki, obok wiedzy specjalistycznej, zawierają również podstawową wiedzę o sieci Natura 2000 w Polsce i zasadach jej powstania. Sprostanie potrzebom wiedzy i informacji na ten temat jest ważnym wyzwaniem służb ochrony przyrody. Informacje o zasadach kreowania sieci, pracach dotyczących selekcji i tworzenia poszczególnych jej elementów, zasadach ochrony, monitoringu, użytkowania, a także walorach przyrodniczych zachowanych na ich obszarze powinny być prowadzone równoległe do prac nad tworzeniem sieci Natura 2000. Dlatego też staramy się w Ministerstwie Środowiska przygotowywać wiele informacji na ten temat, informacji o różnym stopniu zaawansowania i wiedzy przyrodniczej. Cykl poradników ochrony siedlisk i gatunków naturalnych stanowi kolejne takie opracowanie. Poradniki docierają do rąk Państwa dzięki pomocy merytorycznej Francji, naszego bliźniaczego partnera, wybranego przez Polskę w ramach współpracy przedakcesyjnej Unii Europejskiej. Mam nadzieję, że dzięki poradnikom łatwiej będzie planować i zarządzać ochroną obszarów Natura 2000 w naszym kraju.

Prof. dr hab. Zbigniew Witkowski
Główny Konserwator Przyrody
Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Środowiska

Poradniki ochrony siedlisk i gatunków są jednym z cennych efektów wdrażania Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 w Polsce w ramach polsko-francuskiego porozumienia bliźniaczego.

Ochrona siedlisk przyrodniczych i gatunków, dla których wyznacza się obszary Natura 2000, wymaga odpowiedniej wiedzy o tych siedliskach i gatunkach oraz wiedzy o sposobach ich ochrony, w szczególności w warunkach gospodarczego użytkowania ekosystemów.

W polskiej literaturze, jak też w aktach prawnych ochrony przyrody, brakowało opracowania w takim zakresie, jaki zawiera niniejszy zbiór poradników. Szczególnie istotne są dane dotyczące biologii gatunków, ich występowania i metod ochrony, a także liczebności populacji i czynników zagrażających tym gatunkom. Podobnie też w odniesieniu do siedlisk przyrodniczych poradniki zawierają ogrom danych, w tym dane dotyczące rozmieszczenia geograficznego, stanu zachowania, czynników zagrażających i metod ochrony.

Poradniki są zbiorem dotychczasowej wiedzy o siedliskach i gatunkach, zgromadzonej w najważniejszych ośrodkach naukowych w Polsce przez wybitnych specjalistów. Są one cennym opracowaniem przygotowanym na użytek nie tylko osób zainteresowanych ochroną obszarów Natura 2000, lecz także wszystkich służb ochrony przyrody oraz jednostek organizacyjnych i osób użytkujących ekosystemy przyrodnicze, a także tych, których działalność ma wpływ na ochronę siedlisk przyrodniczych i gatunków.

Poradniki z pewnością będą przydatne podczas przekazywania wiedzy o ochronie przyrody na różnych szczeblach edukacji.

Autorom poradników oraz wszystkim, którzy mają swój wkład w ich opracowanie, składam wyrazy uznania i podziękowania za trud włożony w staranność opracowania.

Korzystającym z poradników życzę przyjemnej lektury.



Dr inż. Jan Wróbel
Dyrektor Departamentu Ochrony Przyrody

1. Lista adresowa autorów opisów gatunkowych, redaktorów, ilustratorów i wykonawców map

Imię i nazwisko	Afilacja i adres	Gatunki opracowane lub inne funkcje związane z wykonaniem poradnika
Artur Adamski	Komitet Ochrony Orłów, Chocimska 5/7, 51-200 Wrocław <artadams@biol.uni.wroc.pl>	kania czarna, kania ruda
Magdalena Bartoszewicz	Park Narodowy "Ujście Warty", Chyrzyno 1, 69-113 Górzycza, adres korespondencyjny: ul. Szpitalna 2, 66-436 Słońsk <przyroda@pnujsciewarty.gov.pl>	cyraneczka, gęś białoczelna, gęś zbożowa, krzyżówka
Zbigniew Bonczar	Akademia Rolnicza, Katedra Zoologii i Ekologii, Al. A. Mickiewicza 24/28, 30-059 Kraków <pospiech@ar.krakow.pl>	jarząbek
Marta Borowiec	Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, ul. Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław <martab@biol.uni.wroc.pl>	rokitniczka, trzcinniczek
Alicja Buczek	ul. Czeremchowa 12 m 36, 20-807 Lublin <alicjab@agros.ar.lublin.pl>	dzięcioł białoszy
Tomasz Buczek	ul. Czeremchowa 12 m 36, 20-807 Lublin	błotniak stawowy, bocian czarny
Monika Bukacińska	Centrum Badań Ekologicznych PAN, Dziekanów Leśny, ul. M.Konopnickiej 1, 05-092 Łomianki <mbukacinska@gazeta.pl>	mewa pospolita, rybitwa rzeczna, śmieszka
Dariusz Bukaciński	Centrum Badań Ekologicznych PAN, Dziekanów Leśny, ul. M.Konopnickiej 1, 05-092 Łomianki <dbukacinska@op.pl>	mewa pospolita, rybitwa rzeczna, śmieszka
Sławomir Chmielewski	Towarzystwo Badań i Ochrony Przyrody, ul. Rynek 12, 05-640 Mogielnica <sch6@wp.pl>	brodziec piskliwy, brzegówka, rybitwa czarna
Przemysław Chylarecki	Muzeum i Instytut Zoologii PAN, Wilcza 64, 00-679 Warszawa <pch@miiz.waw.pl>	batalion, czajka, krwawodziób, rycyk, sieweczka obrożna, sieweczka rzeczna, siewka złota, siewnica
Włodzimierz Cichocki	Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chałubińskiego, ul. Krupówki 10, 34-500 Zakopane; adres domowy: ul. Chałubińskiego 39, 34-500 Zakopane <cichocki@tatrynet.pl>	płochacz halny
Grzegorz Cierlik	Instytut Ochrony Przyrody PAN, Al. A. Mickiewicza 33, 31-120 Kraków <cierlik@iop.krakow.pl>	drozd obrożny, głuszec, nagórnik, pomurnik, puszczyk uralski, sowa błotna, ślepowron
Tomasz Cofta	ul. Emilii Hoene 5A/5, 80-041 Gdańsk <tomek1@orunia.nsm.pl>	ilustracje
Stanisław Czyż	ul. Kolejowa 2, 42-141 Przystań <cygcyg@wp.pl>	mornel, słonka
Andrzej Dombrowski	Mazowieckie Biuro Planowania Przestrzennego i Rozwoju Regionalnego Oddział Terenowy w Siedlcach, ul. Pułaskiego 19/21, 08-110 Siedlce; adres domowy ul. Świerkowa 18, 08-110 Siedlce <adomb@tlen.pl>	bączek, bąk, dudek, kulon, lelek, przepiórka, świergotek polny, wodnik, zielonka
Andrzej Dyrzc	Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, ul. Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław <dyrcz@biol.uni.wroc.pl>	dubelt, rybitwa białowąsa, wodniczka

Michał Goc	Uniwersytet Gdański, Katedra Ekologii i Zoologii Kręgowców, Al. Legionów 9, 80-441 Gdańsk <biogoc@univ.gda.pl>	kormoran
Andrzej Górski	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Katedra Ekologii i Ochrony Środowiska, Plac Łódzki 3, 10-727 Olsztyn <andrzejg@matman.uwm.edu.pl>	dzierzba czarnoczelna, dzierzba rudogłowa, kraska, mewa mała, rybitwa białoskrzydła, świstun
Jadwiga Gromadzka	Zakład Ornitologii PAN, Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk 40 <jagagrom@stornit.gda.pl>	biegus krzywodzioby, biegus malutki, biegus rdzawy, biegus zmienny, biegus zmienny (<i>schinzii</i>), kamusznik, szlamnik współredaktor tomu Ptaki
Maciej Gromadzki	Zakład Ornitologii PAN, Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk 40 <magroma@stornit.gda.pl>	redaktor tomu Ptaki
Zbigniew Jakubiec	Instytut Ochrony Przyrody PAN, Dolnośląska Stacja Terenowa, ul. Podwale 75, 50-449 Wrocław; adres prywatny: ul. Jelenia 32/18, 54-242 Wrocław <panoch@pwr.wroc.pl>	bocian biały
Tomasz Janiszewski	Uniwersytet Łódzki, Zakład Dydaktyki Biologii i Badania Różnorodności Biologicznej, ul. Banacha 1/3, 90-237 Łódź <tomjan@biol.uni.lodz.pl>	perkozek
Andrzej Jermaczek	Ul. Główna 23, Kosieczym, 66-210 Zbąszynek <andjerma@poczta.onet.pl>	dzięcioł czarny, głowienka, kulik wielki
Robert Kamieniarz	Stacja Badawcza PZŁ, ul. Sokolnicza 12, 64-020 Czempień <r.kamieniarz@pzlow.pl>	cietrzew
Krzysztof Konieczny	Instytut Ochrony Przyrody PAN, Dolnośląska Stacja Terenowa, ul. Podwale 75, 50-449 Wrocław <k.konieczny@eko.wroc.pl>	żuraw
Ziemowit Kosiński	Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Biologii Środowiska, Zakład Biologii i Ekologii Ptaków, ul. Umultowska 89, 61-614 Poznań <zkosinsk@amu.edu.pl>	dzięcioł średni
Jarosław Krogulec	Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Instytut Biologii, Zakład Ochrony Przyrody, ul. Akademicka 19, 20-033 Lublin <zopumcs@biotop.umcs.lublin.pl>	błotniak tåkowy, błotniak zbożowy
Robert Krupa	Katedra Zoologii, Wydział Biologii, UWM w Olsztynie, ul. Oczapowskiego 5, 10-957 Olsztyn <krupi@op.pl>	podróżniczek
Roman Kucharski	ul. Leszczyńskiego 111/15, 85-137 Bydgoszcz <rkalcedo@wp.pl>	zimoredek
Lechosław Kuczyński	Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Biologii Środowiska, Zakład Biologii i Ekologii Ptaków, ul. Umultowska 89, 61-614 Poznań <lechu@amu.edu.pl>	krzyżówka
Stanisław Kuźniak	ul. Gen. Sikorskiego 28/10, 64-100 Leszno <stakuz@poczta.onet.pl>	gąsiorek, jarzębatka, ortolan, srokosz, szczudłak, wąsatka
Jan Lontkowski	Uniwersytet Wrocławski, Muzeum Przyrodnicze, Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław <jlont@biol.uni.wroc.pl>	kropiatka, sokół wędrowny, trzmiełojad
Grzegorz Lorek	ul. Ostroroga 50/6, 64-100 Leszno <lorman@leszno.edu.pl>	srokosz

Grzegorz Maciorowski	Akademia Rolnicza w Poznaniu, Katedra Zoologii, ul. Wojska Polskiego 71c, 60-625 Poznań	rybołów
Michał Maniakowski	Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, ul. Hallera 4/2, 80-401 Gdańsk <Michal.Maniakowski@otop.org.pl>	wodniczka
Włodzimierz Meissner	Uniwersytet Gdański, Katedra Ekologii i Zoologii Kręgowców, Pracownia Ekofizjologii Ptaków, Al. Legionów 9, 80-441 Gdańsk <biowm@univ.gda.pl>	bielaczek, lodówka, łyska, markaczka, nurnik, nurogęś, ogorzałka, perkoz dwuczuby, perkoz rogaty, uhla
Romuald Mikusek	Park Narodowy Gór Stołowych, ul. Słoneczna 31, 57-350 Kudowa Zdrój <mikromek@wp.pl>	czeczotka, puchacz, sóweczka, włochatka
Tadeusz Mizera	Akademia Rolnicza w Poznaniu, Katedra Zoologii, ul. Wojska Polskiego 71c, 60-625 Poznań <tmizera@au.poznan.pl>	bielik, orlik grubodzioby, rybołów
Katarzyna Mokwa	Zakład Ornitologii PAN, Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk 40 <kasia@stornit.gda.pl>	bernikla kanadyjska, brzęczka, remiz, słowik szary, strumieniówka, świerszczak, współredaktor tomu Ptaki
Tomasz Mokwa	Zakład Ornitologii PAN, Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk 40 <tomok@stornit.gda.pl>	bernikla kanadyjska, brzęczka, remiz, słowik szary, strumieniówka, świerszczak; mapy
Magdalena Neubauer-Zagalska	Zakład Ornitologii PAN, Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk 40 <magzag@stornit.gda.pl>	współredaktor tomu Ptaki
Grzegorz Neubauer	Uniwersytet Mikołaja Kopernika Zakład Zoologii Kręgowców, ul. Gagarina 9, 87-100 Toruń <magzag@stornit.gda.pl>	kwokacz, mewa żółtonoga
Jacek J. Nowakowski	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Katedra Ekologii i Ochrony Środowiska, Plac Łódzki 3, 10-727 Olsztyn <jacekn@matman.uwm.edu.pl>	świstun
Marcin Polak	Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Instytut Biologii, Zakład Ochrony Przyrody, ul. Akademicka 19, 20-033 Lublin <mpolak@biotop.umcs.lublin.pl>	błotniak łąkowy, błotniak zbożowy
Maciej Rodziewicz	Zespół Parków Krajobrazowych Pojezierza Ławskiego i Wzgórz Dylewskich, 14-233 Jerzwałd 62 <maciej@koo.most.org.pl>	orlik krzykliwy
Zenon Rohde	Zakład Ornitologii PAN, Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk 40 <rozen@stornit.gda.pl>	mapy
Mirostław Rzępała	Towarzystwo Przyrodnicze "Bocian", ul. W. Jagiełły 10, 08-110 Siedlce; adres domowy: ul. Narutowicza 55/17, 08-200 Łosice <mirek@bocian.org.pl>	lerka
Arkadiusz Sikora	Zakład Ornitologii PAN, Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk 40. <sikor@stornit.gda.pl>	czeczotka, dzięcioł zielonosiwy, łęczak, ohar, ostrygojad, płatkonóg sztydłodzioby, siniak, szablodziób, szlachar, włochatka współredaktor tomu Ptaki
Marek Stajszczyk	ul. Korczaka 4/3, 49-305 Brzeg <promocja@brzeg.pl>	dzięcioł zielonosiwy, dziwonია, gadożer, gągoł, muchołówka mała, orzetek, perkoz rdzawoszyi, siniak

Ptaki (część I)

Tadeusz Stawarczyk	Uniwersytet Wrocławski, Muzeum Przyrodnicze, Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław <stawar@biol.uni.wroc.pl>	czapla biała, czernica, hełmiatka, krakwa, samotnik, zausznik
Marian Stój	ul. Podzamcze 1a, 38-200 Jasło <mstoj@poczta.fm>	orzęł przedni
Paweł Śliwa	Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody "Salamandra", ul. Szamarzewskiego 11/6, 60-514 Poznań <pawel@salamandra.org.pl>	pustułka
Stanisław Tworek	Instytut Ochrony Przyrody PAN, Al. A. Mickiewicza 33, 31-120 Kraków <tworek@iop.krakow.pl>	drozd obrożny, głuszec, nagórnik, pomurnik, puszczyk uralski, sowa błotna, ślepowron
Wiesław Walankiewicz	Akademia Podlaska, Instytut Biologii, Katedra Zoologii, ul. B. Prusa 12, 08-110 Siedlce; adres domowy: ul. 11 listopada, 08-110 Siedlce <wwalan2@wp.pl>	muchotówka białoszaja
Tomasz Wesołowski	Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, ul. Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław <tomwes@biol.uni.wroc.pl>	dzięcioł białostrzbiety, dzięcioł trójpalczasty
Maria Wieloch	Zakład Ornitologii PAN, Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk 40 <mwieloch@stornit.gda.pl>	czapla purpurowa, czapla siwa, łabędź czarnodzioby, łabędź krzykliwy, łabędź niemy, podgorzałka, rybitwa czubata, rybitwa popielata współredaktor tomu Ptaki
Aleksander Winięcki	Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Biologii Środowiska, Zakład Biologii i Ekologii Ptaków, ul. Umultowska 89, 61-614 Poznań <wolek@main.amu.edu.pl>	cyranka, płaskonos, rożeniec, rybitwa białoczelna
Józef Witkowski	Uniwersytet Wrocławski, Instytut Zoologiczny, ul. Sienkiewicza 21, 50 – 335 Wrocław <jotwit@biol.uni.wroc.pl>	gęgawa
Monika Zielińska	Zakład Ornitologii PAN, Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk 40 <monicz@stornit.gda.pl>	kokoszka, kszyc, kulik mniejszy, mewa czarnogłowa, piaskowiec, rybitwa wielkodzioba współredaktor tomu Ptaki
Piotr Zieliński	Zakład Ornitologii PAN, Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk 40 <piotr@stornit.gda.pl>	brodziec śniady, derkacz, mewa siodłata, nur czarnoszyi, nur rdzawoszyi, rybitwa wielkodzioba współredaktor tomu Ptaki

2. Część ogólna

2.1. Prezentacja poradnika Ptaki

Podziękowania

Dziękujemy Doradcy Przedakcesyjnemu Projektu Phare PLO105.02, p. Emmanuelowi Thiry, za współpracę, wyrozumiałość i cierpliwość. Za miłą współpracę dziękujemy także Departamentowi Ochrony Przyrody Ministerstwa Środowiska. Za uwagi dotyczące zapisów w rozdziałach „Zagrożenia” i „Propozycje odnośnie do zarządzania” dziękujemy Departamentom Ochrony Przyrody i Zasobów Wodnych Ministerstwa Środowiska oraz Ministerstwu Rolnictwa. Szczególne podziękowania za owocną i miłą dyskusję o sprawach związanych z gospodarką wodną należą się p. Halinie Burakowskiej z Regionalnej Dyrekcji Gospodarki Wodnej w Gdańsku.

Prof. Jackowi Herbichowi dziękujemy za miłą i owocną współpracę przy redagowaniu kwestii związanych z siedliskami przyrodniczymi chronionymi na mocy postanowień Dyrektywy Siedliskowej UE.

Dr. Przemysławowi Chylareckiemu dziękujemy za dyskusję i uzupełnienie kwestii związanych z zagrożeniami i ochroną ptaków w dolinach rzek.

Dziękujemy wszystkim, którzy udostępnili swoje niepublikowane dane do tekstów poświęconych omówieniu poszczególnych gatunków. Ich nazwiska są wymienione w gatunkowych spisach piśmiennictwa.

Dziękujemy osobom, które współpracowały z Zakładem Ornitologii PAN podczas kompletowania bazy OSO – NATURA 2000, a wiele z nich bezinteresownie udostępniło Zakładowi swoje niepublikowane dane ornitologiczne.

Są to P.T.: Andrzej Bereszyński, Jacek Betleja, Krzysztof Błaszczuk, Krzysztof Bobrowicz, Bogdan Brewka, Z. Celka, Zdzisław Cenian, Włodzimierz Cichocki, Andrzej Czapulak, Ryszard Czeraszewicz z zespołem, Cezary Ćwikowski, Andrzej Dombrowski, G. Domian, Wojciech Gąsienica-Byrcyn, Michał Goc, Grzegorz Górecki, M. Góral, M. Grużewski, Krzysztof Henel, Jacek Herbich, Tomasz Janiszewski, Janina Jasnowska, Zbigniew Jaszcz, Andrzej Jermaczek, Danuta Jermaczek, Jacek Kaliciuk z zespołem, Marek Kalisiński z zespołem, Ryszard Karnecki, M. Kempa, Grzegorz Kiljan, Krzysztof Konieczny, Bogdan Kotlarz, Barbara Kotońska, W. Kowalski, J. Kozik, K. Kukuła, Przemysław Kunysz, A. Kuńka, Michał Kupczyk, Mieczysław Kurowski, Stanisław Kuźniak, W. Kwiatkowski, L. Lamorski, M. Maciejewski, Janusz Markowski, Maria Mellin, Tadeusz Mizera, Czesław Nitecki, Paweł Pawlaczyk, J. Pawłowski, Rafał Pinkowski, Waldemar Półtorak, Andrzej Przystalowski, M. Puchalski, Maciej Rodziewicz, Andrzej Ryś, M. Skwara, W. Stachnowicz, Przemysław Stachyra z zespołem, Robert Stańko, Artur Staszewski, M. Stepaniuk, Marian Stój, M.

Styczyński, Mirosław Szabłowski, Marian Szymkiewicz, Paweł Śliwa, Wojciech Śmietana, Krzysztof Świerkosz, Aleksander Winiecki, T. Winnicki, Józef Witkowski, Radosław Włodarczyk, Krzysztof Wołk, Janusz Wójciak, Przemysław Wylegała, Dariusz Wysocki z zespołem, M. Wyszynski, Ziemowit Kosiński, Zbigniew Wojciechowski, K. Ziarnek, Przemysław Zyska, W. Żukowski.

Dziękujemy także wymienionym niżej instytucjom, które współpracowały z Zakładem w tym samym zakresie:

Akademia Rolnicza Szczecin, Babiogórski Park Narodowy, Białowiecki PN, Biebrzański PN, Biuro Konserwacji Przyrody Szczecin, Centrum Dokumentacji Przyrodniczej Górnego Śląska w Katowicach, Dolnośląska Stacja Terenowa Instytutu Ochrony Przyrody PAN, Drawski Park Krajobrazowy, Dyrekcja Drawskiego i Ińskiego Parku Krajobrazowego – Złocieniec, Dyrekcja Parków Krajobrazowych Doliny Dolnej Odry, Dyrekcja Parku Krajobrazowego Doliny Stupi, Dyrekcja Parku Narodowego Ujście Warty, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kampinoski Park Narodowy, Komitet Ochrony Orłów, Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne, Lubuski Klub Przyrodników, Mazowieckie Towarzystwo Ochrony Fauny, Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Wrocławskiego, Muzeum Tatrzańskie – Zakopane, Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny „Świdwie”, Pieniński Park Narodowy, Politechnika Białostocka, Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”, Popradzki Park Krajobrazowy, Północnopodlaskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Radomsko-Kieleckie Towarzystwo Przyrodnicze, Stowarzyszenie „Chrońmy Mokradła Cmok”, Tatrzański Park Narodowy, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Poznański, Uniwersytet Toruński, WWF Polska, WWF – Biuro Projektu Białowiecki Park Narodowy – Białowieża, Wojewódzki Zespół Realizacyjny (WZR) woj. dolnośląskiego, WZR woj. kujawsko-pomorskiego, WZR woj. lubelskiego, WZR woj. lubuskiego, WZR woj. łódzkiego, WZR woj. małopolskiego, WZR woj. mazowieckiego, WZR woj. opolskiego, WZR woj. podkarpackiego, WZR woj. podlaskiego, WZR woj. pomorskiego, WZR woj. śląskiego, WZR woj. świętokrzyskiego, WZR woj. warmińsko-mazurskiego, WZR woj. wielkopolskiego, Zachodniopomorskie Towarzystwo Ornitologiczne, Zamojska Grupa OTOP, Zarząd Mazowieckiego i Chojnowskiego Parku Krajobrazowego – Otwock, Zarząd Parków Krajobrazowych w Przemyślu, Zarząd Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych, Zarząd Zespołu Karpackich Parków Krajobrazowych – Krosno, Zespół Parków Krajobrazowych woj. Śląskiego.

Adresy i afiliacje autorów niniejszego Poradnika podane są na str. 9–12.

Wstęp

O tym, że ochrona ptaków wymaga współdziałania na polu międzynarodowym, mieszkańcy Europy byli przekonani już ponad 100 lat temu, kiedy to w 1902 roku, w Paryżu,

podpisano pierwszą na świecie międzynarodową konwencję ukierunkowaną na ochronę przyrody o nazwie „Konwencja o Ochronie Ptaków Pożytecznych dla Rolnictwa”. I choć wtedy daleko było jeszcze do ochrony ptaków poprzez ochronę ich siedlisk, to pierwszy krok we właściwym kierunku został już zrobiony.

Ochrona ptaków musi być traktowana nieco odmiennie niż ochrona innych organizmów żywych. Niezwykle silnie rozwinięta migracyjność ptaków powoduje, że większość z nich gdzie indziej się rozmnaża, gdzie indziej przebywa po łąkach i gdzie indziej spędza zimę. Czasem odległość pomiędzy terenami łągowymi i zimowiskowymi wynosi wiele tysięcy kilometrów. Odległość ta jest pokonywana przez ptaki dwa razy w roku – wiosną i jesienią. Zazwyczaj z roku na rok ten sam ptak wraca w tę samą okolicę gniazdową (czasem do tego samego gniazda), korzysta z tych samych zimowisk, a jego wędrówki prowadzą tymi samymi trasami. Wyłączenie któregoś z tych ogniw przestrzennych całorocznego cyklu życiowego może ten cykl bardzo zakłócić lub okazać się wręcz zabójcze dla konkretnego osobnika, stada czy całej populacji.

Wiek XX to okres intensywnego rozwoju badań nad ptakami: ich biologią, liczebnością i rozmieszczeniem, badań prowadzonych zarówno przez ornitologów profesjonalnych, jak i rzeszę wysoko kwalifikowanych obserwatorów ptaków, dla których obserwowanie ptaków w ich naturalnym otoczeniu jest życiową pasją. Jeszcze w końcu XIX w. ornitologia uzyskała tak specyficzne narzędzie badawcze, jakim jest obrączkowanie ptaków. W ciągu kolejnych dziesięcioleci rozwinęło się ono w ogólnosiwiatowy, sprawnie działający system, nie mający żadnego odpowiednika w odniesieniu do innych grup zwierząt, gromadzący ogromne liczby informacji przechowywanych w krajowych i międzynarodowych bazach danych.

Wiek XX to również okres intensywnego działania na rzecz ochrony ptaków. Czas od roku 1922 to okres działania Międzynarodowej Rady Ochrony Ptaków (ICBP). W 1993 r. Rada ta rozwiązała się, ustępując miejsca innej organizacji, działającej jako federacja organizacji krajowych, pod nazwą *BirdLife International* (nazwa ta z zasady nie jest tłumaczona na języki narodowe).

Na początku XXI w. istnieje już cały szereg międzynarodowych konwencji i porozumień dotyczących ochrony ptaków i ich siedlisk będących odpowiedzią na alarmujące informacje o zmniejszaniu się liczby gatunków ptaków zasiedlających różne tereny Europy oraz kurczeniu się populacji wielu europejskich gatunków. Dla wszystkich państw wchodzących w skład Unii Europejskiej została ustanowiona w 1979 roku Dyrektywa Rady EWG o ochronie dziko żyjących ptaków (ang. *Directive 79/409/EEC on Wild Birds*), zwana potocznie **Dyrektywą Ptasią (DP)**. Jest ona „aktem prawnym Wspólnoty Europejskiej, zgodnie z którym kraje członkowskie zobowiązane są podejmować stosowne działania legislacyjne, ochronne, kontrolne i monitoringowe. Celami Dyrektywy są ochrona i zachowanie

wszystkich populacji ptaków naturalnie występujących w stanie dzikim, prawne uregulowanie zasad handlu i pozyskiwania ptaków łownych oraz przeciwdziałanie niedopuszczalnym metodom ich łapania i zabijania” (z tekstu DP w Liro i Dyduch-Falniowska 1999). Niektóre postanowienia DP zostały zmodyfikowane szeregiem dyrektyw przyjętych w latach 1991–1994. DP, podobnie jak i inne dyrektywy Unii, obowiązuje państwa członkowskie, a jej podstawowe cele, czyli ochrona i zachowanie wszystkich populacji ptaków naturalnie występujących w stanie dzikim w państwach Unii Europejskiej (tak na obszarach lądowych, jak i morskich), prawne uregulowanie zasad handlu i pozyskania ptaków łownych oraz przeciwdziałanie pewnym metodom ich chwytania i zabijania, pozostają nienaruszone. DP zobowiązuje państwa członkowskie do jej bezwzględnego przestrzegania poprzez adaptację istniejącego w poszczególnych państwach prawa i wprowadzenie odpowiednich zarządzeń administracyjnych. Artykuł 4. DP zobowiązuje państwa członkowskie do wyznaczenia najważniejszych terenów zasiedlonych przez **gatunki wymienione w Załączniku I DP (art. 4.1.)** oraz przez **regularnie występujące gatunki wędrowne niewymienione w Załączniku I (art. 4.2.)**. Tereny te, wyznaczane przez każde państwo osobno, noszą nazwę Obszarów Specjalnej Ochrony (OSO) (ang. *Special Protection Areas—SPA*). Po przystąpieniu naszego kraju do Unii Europejskiej obszary OSO wyznaczone przez Polskę weszły w skład ogólnoeuropejskiej sieci obszarów chronionych Natura 2000. U podstaw ochrony i zarządzania obszarami Natura 2000 leży zasada równoważności gospodarki i ochrony przyrody, zawarta zarówno w prawie Unii Europejskiej (DP oraz tzw. Dyrektywa Siedliskowa), jak i w prawie Rzeczypospolitej Polskiej (Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz U z 2004 r. Nr 92, poz. 880). Dla każdego obszaru musi być wykonany plan ochrony, którego zapisy będą wiążące zarówno dla zarządzającego obszarem, jak i dla innych podmiotów na nim działających.

Niniejszy Poradnik jest kompendium aktualnej wiedzy o wybranych gatunkach ptaków i ich zasobach w kraju i w innych państwach UE. Służyć on ma ornitologom, którzy prowadząc badania terenowe, zbierają dane wykorzystywane następnie do waloryzacji Obszarów Specjalnej Ochrony. Bez ich żmudnej, zazwyczaj bezinteresownej i często mało efektywnej, wieloletniej pracy ochrona ptaków w naszym kraju nie byłaby możliwa. Poradnik służyć ma także tym wszystkim, którzy będą opracowywać plany ochrony obszarów Natura 2000 oraz tym, którzy postanowienia planów będą wcielić w życie. Zaadresowany jest również do wszystkich zainteresowanych ptakami i ich ochroną i z myślą o tej grupie odbiorców książki sporządzony został wykaz przewodników do oznaczania ptaków w terenie (Aneks 6.) oraz wykaz materiałów pomocnych do uczenia się rozpoznawania ich głosów (Aneks 7.).

Dobór gatunków

W książce opisanych jest 158 gatunków ptaków oraz jeden podgatunek, potraktowany osobno. Każdy gatunek opisany jest według takiego samego schematu i przedstawiony na rysunku. Dla większości opracowano również mapy rozmieszczenia w Polsce obszarów najważniejszych dla gatunków w różnych okresach roku. W przypadku ptaków u nas gniazdujących obszary te są zaznaczone na tle ich arealu gniazdowego w kraju.

Opisane są te gatunki ptaków, które podczas prac nad bazą Obszarów Specjalnej Ochrony tworzonej w ramach sieci Natura 2000 (Baza Danych OSO – Natura 2000), okazały się gatunkami waloryzującymi OSO, czyli są wymienione w DP i na tych obszarach występują w odpowiednio wysokiej liczebności. Gatunki te to zarówno wymienione w Załączniku I DP (patrz Aneks 2. Poradnika), jak i niewymienione w Załączniku I DP, regularnie występujące w Polsce ptaki wędrowne. Gatunki uwzględnione w Poradniku są wymienione w Aneksie 3. w układzie systematycznym. W książce nie opisano gatunków, które na listę gatunków waloryzujących OSO nie trafiły (przede wszystkim ze względu na brak krajowych danych o ich liczebności), ale które w przyszłości należy zbadać w pierwszej kolejności. Gatunki te są wymienione w Aneksie 4. Jeśli wiedza o tych ptakach wzbogaci się, w ewentualnym kolejnym wydaniu liczba uwzględnionych gatunków będzie większa. Przyjęta przez nas lista gatunków waloryzujących OSO w Polsce nie jest więc zamknięta, a jej górną granicę stanowi liczba wszystkich występujących w Polsce gatunków z Załącznika I DP, zwiększona o liczbę regularnie występujących w kraju gatunków wędrownych.

Oddzielne potraktowanie podgatunku biegusa zmiennego *Calidris alpina schinzii* wynika z tego, że jest on umieszczony na liście Załącznika I DP jako odrębna jednostka taksonomiczna. Na listę tę trafił on na wniosek Polski, która w ten sposób chciała podkreślić potrzebę ochrony jego lęgówisk, przede wszystkim w krajach nadbałtyckich. Biegus zmienny, którego inne podgatunki tylko wędrują przez Polskę, jest opisany osobno.

Ostatnia pozycja rozdziału „Opisy gatunków” zawiera opis całej grupy ptaków, tzw. ptaków wodno-błotnych. Takie wyróżnienie związane jest z ich szczególną rolą przy waloryzowaniu obszarów ptasich w sieci Natura 2000, co będzie wyjaśnione niżej.

Kryteria stosowane do waloryzacji Obszarów Specjalnej Ochrony

Sformułowanie wymienionych niżej kryteriów, na podstawie których waloryzowane są obszary ptasie we wszystkich państwach UE, poprzedziły długo trwające międzynarodowe działania, rozpoczęte się na początku XX w., koncentrujące się na problemach skutecznej ochrony ptaków i reagowania człowieka na negatywne zmiany zachodzące w dzikiej przyrodzie, najczęściej na skutek jego gospodar-

ki, zwykle nieprzyjaznej środowisku naturalnemu. Kwestie te pokrótce opisane są w książce „Ekologiczna sieć Natura 2000. Problem czy szansa” (Makomaska-Juchiewicz, Tworek 2003). Istnieje 7 kryteriów, takich samych dla wszystkich państw Unii, na podstawie których wyznacza się Obszary Specjalnej Ochrony. Kryteria te nie są jeszcze powszechnie znane, a opisane były dotąd po polsku w niewielu wydawnictwach. Ich właściwe zastosowanie wymaga różnorodnej wiedzy i takiego podejścia do liczebności ptaków, jakie nie było dotąd szeroko stosowane w naszym kraju ani przez ornitologów, ani przez osoby i organizacje zajmujące się problemami ochrony ptaków i ich siedlisk. Najogólniej mówiąc, Obszarem Specjalnej Ochrony może zostać teren, na którym gatunki ptaków określone w DP występują w odpowiedniej liczebności. Liczebności te są odmienne dla poszczególnych gatunków oraz dla różnych okresów ich całorocznego cyklu życiowego. Muszą więc zostać odniesione do ogólnej liczebności gatunku w kraju, w Europie lub w jakiejś innej jednostce przestrzennej:

- liczebność ptaków lęgowych odnosi się do ogólnej liczebności danego gatunku w kraju;
- liczebność ptaków zimujących w Polsce odnosi się do ogólnej liczebności ptaków zimujących na określonym fragmencie globu ziemskiego, np. w całym kraju, w Europie Północno-Zachodniej, na Bałtyku itp.;
- liczebność ptaków wędrujących (przelotnych) odnosi się do liczebności np. ptaków wędrujących określonym szlakiem wędrowkowym, do liczebności populacji zimującej itp.

Kryteria stosowane do waloryzowania europejskich Obszarów Specjalnej Ochrony są następujące:

- C1** – ranga nadawana obszarom, na których występują w odpowiedniej liczbie (co najmniej 1% lęgowej populacji krajowej) **gatunki zagrożone globalnie** (w Polsce wodniczka, derkacz, podgorzałka, orlik grubodzioby, bielik, dubelt);
- C2** – ranga nadawana obszarom, na których występują **koncentracje gatunków zagrożonych w państwach Unii Europejskiej** – występuje co najmniej 1% populacji ptaków szlaku wędrowkowego lub co najmniej 1% unijnej populacji gatunku zagrożonego w skali Unii (gatunki z listy Załącznika I lub gatunki wędrowne Art. 4.2. DP);
- C3** – ranga nadawana obszarom, na których występują **koncentracje gatunków wędrownych niezagrożonych w państwach Unii Europejskiej** – występuje co najmniej 1% populacji ptaków szlaku wędrowkowego gatunku wędrownego niezagrożonego w Unii (gatunki z Art. 4.2. DP, nieobjęte Załącznikiem I) lub co najmniej 1% określonej populacji (np. krajowej lęgowej, krajowej zimującej itp) co najmniej 1 gatunku z grupy ptaków wodno-błotnych; kryterium to obejmuje przede wszystkim tereny wodno-błotne o znaczeniu międzynarodowym (Konwencja RAMSAR, kryterium 6); obejmuje ono także gatunki ptaków nie włączone przez definicję Konwencji RAMSAR do grupy wodno-błotnych, jednakże związane ultiymatywnie z siedliskami podmokłymi i użytków zielonych, zgodnie z sugestią zawartą w opracowaniu Heath i Evans (2000);

- C4** – ranga nadawana obszarom, na których występują **gatunki gromadne w dużych koncentracjach** – występuje co najmniej 20 000 osobników ptaków wodno-błotnych, jednego lub większej liczby gatunków i/lub co najmniej 10 000 par jednego lub wielu wędrownych gatunków ptaków morskich; dotyczy wszystkich terenów wodno-błotnych o znaczeniu międzynarodowym, zinwentaryzowanych zgodnie z kryterium 5 Konwencji RAMSAR;
- C5** – ranga nadawana obszarom, na których **gatunki gromadne** występują w dużych **koncentracjach podczas wędrówki** – regularnie występuje na wędrówce co najmniej 5000 osobników bocianów białych, co najmniej 3000 żurawi lub co najmniej 3000 ptaków drapieżnych (należących do różnych gatunków);
- C6** – ranga nadawana obszarom, na których występują **gatunki zagrożone w państwach Unii Europejskiej** (gatunki Załącznika I DP). Jako poziom minimum należy przyjąć 1% krajowej lęgowej populacji gatunku lub 0,1% populacji geograficznej;
- C7** – obszary wyznaczone na podstawie innych kryteriów ornitologicznych – podobnych, lecz nie równych kryteriom C1– C6. W polskiej bazie OSO – Natura 2000 zastosowano wszystkie wymienione wyżej kryteria. Kryterium C7 użyto np. w przypadkach gatunków z Załącznika I, które występują w Polsce stosunkowo licznie i w rozproszeniu, ale lokalnie nie osiągają liczebności 1% populacji krajowej (np. derkacz czy bocian biały), albo których liczebność zbliża się do progu 1%, albo są bardzo trudne do policzenia, a wiadomo, że na danym terenie występują w dużym zagęszczeniu (w porównaniu z innymi terenami).

Układ systematyczny i nazewnictwo

Zastosowany w książce układ systematyczny ptaków, ich polskie nazwy, a także polskie nazwy jednostek taksonomicznych wyższych od gatunku (rzędu, podrzędu, rodziny i podrodziny) przyjęto za opracowaniem „Polskie nazewnictwo ptaków świata” (Mielczarek, Cichocki 1999), w pewnych przypadkach przyjmując nowsze nazewnictwo za książką „Awifauna Polski; rozmieszczenie, liczebność i zmiany” (Tomiałojć, Stawarczyk 2003). W zasadzie w książce nie wykarczowano poza polskie nazewnictwo jednostek systematycznych w randze gatunku, wprowadzając nazwy jednostek od gatunku niższych (podgatunków) w wyjątkowych sytuacjach, kiedy było to związane z występowaniem w Polsce wyraźnie zróżnicowanych populacji. Jednakże, dla zilustrowania globalnej zmienności gatunków, zdecydowano się na wymienienie występujących w Europie podgatunków, a także na wskazanie ogólnej liczby podgatunków danego gatunku występujących poza naszym kontynentem. Informacje te podano w rozdziale „Rozmieszczenie geograficzne”, przede wszystkim na podstawie wielotomowych opracowań „Ptaki Zachodniej Palearktyki” [*The Birds of the Western Palearctic*] (Cramp i inni 1980–1994, tom 1–9) oraz „Ptaki świata” [*The Birds of the World*] (del Hoyo i inni 1992–2002, tom 1–7).

Zakres informacji

Wszystkich opisów starano się dokonać prostym językiem, w miarę możliwości bez nadużywania specjalistycznych terminów. Jednakże teksty poświęcone poszczególnym gatunkom pisało ponad 50 różnych autorów, dlatego opisy mają różny styl, różną dokładność i sporządzone były na podstawie różnych źródeł – w zależności od decyzji poszczególnych autorów. Podjętych prób ujednoczenia tekstu nie udało się przeprowadzić do końca, przede wszystkim ze względu na ograniczenia czasowe. Nie udało się także uniknąć użycia specjalistycznych wyrażen, zrozumiałych w większości tylko dla ornitologów. Najważniejsze z nich są wyjaśnione w „Słowniku wybranych pojęć”. Prezentowana książka nie rozwiąże wszystkich problemów, jakie mogą wyniknąć przy obserwacji ptaków w terenie, zwłaszcza dla mniej wprawnych obserwatorów. Dlatego zamieszczono obszerny wykaz literatury specjalistycznej i dostatecznie docieklawy czytelnik będzie w stanie dotrzeć do każdej potrzebnej mu informacji. Przy poszczególnych gatunkach starano się podać podstawowe informacje dotyczące wyglądu ptaka, możliwości pomylenia go w terenie z innymi gatunkami, jego biologii, siedlisk występowania, rozmieszczenia na świecie i w Polsce oraz liczebności populacji krajowej na tle wielkości populacji europejskiej. Opisany jest status ochronny każdego gatunku w kraju i w Europie, główne zagrożenia gatunku w kraju (w przypadku niektórych podano także zagrożenia gatunku w skali globalnej), zalecenia ochrony, propozycje badań i sposobów śledzenia zmian liczebności (monitoringu). Przedstawiając propozycje badań proponowanych dla danego gatunku, w zasadzie ograniczono się do tych zagadnień, które mają bezpośrednie znaczenie dla ochrony gatunku w Polsce. Przy opisie wędrówek niektórych gatunków wykorzystano materiały znajdujące się w bazie wiadomości powrotnych krajowej centrali obrączkowania ptaków (Baza Danych Wiadomości Powrotnych). Poniżej znajdują się uwagi dotyczące tych rozdziałów, które zdaniem redaktorów wymagają dodatkowych wyjaśnień.

Status występowania w Polsce

Status występowania gatunków został opisany na podstawie książki „Awifauna Polski; rozmieszczenie, liczebność i zmiany” (Tomiałojć, Stawarczyk 2003), w której zastosowano następujące kategorie częstości występowania gatunku w kraju: skrajnie nieliczny, bardzo nieliczny, nieliczny, średnio liczny, dość liczny, liczny, bardzo liczny, masowy.

Mapy rozmieszczenia

Jednym z założeń pracy nad Poradnikiem było zilustrowanie krajowych areatów lęgowych wszystkich gatunków gniazdujących w Polsce na niewielkich, schematycznych mapach zamieszczonych w każdym tekście gatunkowym. Na mapach pokazano również rozmieszczenie obszarów szczególnie ważnych dla gatunku, przedstawiając miejsca występowania jego koncentracji (skupień), tak

lęgowych, jak i z okresu pozalęgowego. Zamiar ten zrealizowano dla większości omawianych gatunków, rezygnując z niego w przypadku tych, które występują w Polsce na bardzo ograniczonym areale (lęgowe) albo w niewielkiej liczbie (do 200 par w całym kraju), albo są rozmieszczone w miarę równomiernie na obszarze kraju, nie tworząc wyraźnych skupień (pozalęgowe). Informacja zawarta na mapach ma odniesienie do informacji podanej w rozdziałach „Rozmieszczenie w Polsce” oraz „Rozwój i stan populacji”.

Przy tworzeniu map rozmieszczenia gatunków lęgowych wykorzystano dane zbierane w latach 1986–1993 w ramach Polskiego Atlasu Ornitologicznego („Baza Danych Polskiego Atlasu Ornitologicznego”). Niektóre z nich zostały następnie zaktualizowane na podstawie „Polskiej czerwonej księgi zwierząt” (Głowaciński 2001) oraz książki „Awifauna Polski; rozmieszczenie, liczebność i zmiany” (Tomiałojć, Stawarczyk 2003). Dane o koncentracjach ptaków zaczerpnięto z bazy danych o Obszarach Specjalnej Ochrony przygotowanej w ramach sieci Natura 2000 w latach 2001–2003 (Baza Danych OSO – Natura 2000). Autorzy tekstów gatunkowych mieli wgląd w propozycje map i możliwość wprowadzenia swoich uzupełnień.

Zamieszczane na mapach informacje wyrażono za pomocą poniższych symboli:



Znane obszary koncentracji ptaków zaznaczone są albo w postaci plam odpowiadających konturom danemu obszarowi (dotyczy to odcinków dolin rzecznych i obszarów morskich), albo w postaci zróżnicowanych barwnie kółek umieszczonych w centrum danego obszaru. Obszarami tymi mogą być wspomniane wcześniej OSO, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody lub obszary nieposiadające żad-

nego statusu ochronnego. Słowo „koncentracja” oznacza tu liczebność gatunku stanowiącą na danym obszarze co najmniej 1% w stosunku do wielkości populacji lęgowej, zimowiskowej itp. (zobacz objaśnienia kryteriów stosowanych do waloryzacji obszarów specjalnej ochrony oraz wyjaśnienie terminu „populacja” w „Słowniku wybranych pojęć”).

Należy pamiętać, że mapy nie mają na celu zilustrowania najnowszych danych o rozmieszczeniu gatunku w Polsce, lecz ich zadaniem jest przedstawienie syntezy danych o areale gatunku i znanych obszarach jego koncentracji w ciągu ostatnich 10–15 lat. Stąd też na mapach, szczególnie tych gatunków, których areal w Polsce wyraźnie się kurczy, mogą znaleźć się punkty przedstawiające obszary skupień ptaków już nieaktualne, lecz ważne dla gatunku w niedawnej jeszcze przeszłości. W takich sytuacjach mapa ma za zadanie wskazanie miejsc do potencjalnej renaturalizacji lub innych działań zmierzających do odtworzenia optymalnego siedliska gatunku.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

Podane w książce propozycje przypisania siedlisk przyrodniczych do gatunków ptaków mają bardzo wstępny charakter i tak należy traktować zarówno spisy siedlisk zamieszczone przy opisach poszczególnych gatunków, jak też ich zestawienie przedstawione w jednej z tabel aneksowych Poradnika (Aneks 5.). Decydując się na zestawienie danych ornitologicznych z danymi siedliskowymi, zdawano sobie sprawę z tego, że jest to próba pogodzenia ze sobą dwóch zupełnie odmiennych sposobów patrzenia na przyrodę. Ornitolodzy postrzegają obiekt swoich badań w krajobrazie, poszczególne siedliska są dla nich elementami struktury tegoż krajobrazu, istotne są kompleksy siedlisk, zaś struktura siedliska jest zdecydowanie ważniejsza od jego typu. Taki sposób postrzegania wynika ściśle ze sposobu rozmieszczenia ptaków.

Przy kwalifikowaniu siedlisk występowania ptaków do któregoś z siedlisk chronionych zachowano dużą ostrożność, bowiem siedliska chronione łatwo jest pomylić z innymi, podobnymi, zwykle znacznie częściej występującymi, które jednakże nie należą do siedlisk Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej (przykładem są olsy, które nie będąc objętymi wspomnianym załącznikiem, mogą być mylone z objętymi nim łęgami jesionowo-olszowymi).

Podana w tym rozdziale numeracja siedlisk przyrodniczych jest tożsama z numeracją wprowadzoną przez Komisję Europejską. Należy jednak pamiętać, że lista tych siedlisk nie zawiera wszystkich siedlisk występujących w Polsce, a jedynie te, których ochrona, zachowanie, a nawet odtworzenie są uznane za istotne dla zachowania przyrodniczego dziedzictwa Europy. Podane polskie nazwy siedlisk zostały zaproponowane przez zespół przygotowujący tomy Poradników poświęcone siedliskom przyrodniczym. Nazwy te są nie tyle wynikiem tłumaczenia przyjętych przez Komisję Eu-

ropejską angielskich nazw siedlisk, ile wynikiem interpretacji podanych przez Komisję definicji i ich adaptacji do warunków przyrodniczych Polski. Wszystkich czytelników szerzej zainteresowanych ochroną siedlisk odsyłamy do wyżej wspomnianych tomów.

Status ochronny

W rozdziale tym podano:

1. Podstawę prawną ochrony gatunkowej zwierząt w Polsce, z zaznaczeniem gatunków objętych ochroną częściową oraz objętych ochroną ścisłą. Wśród nich, zgodnie z **Ustawą o ochronie przyrody**, wyróżniono gatunki, których ochrona ma pierwszeństwo nad jakąkolwiek formą gospodarki (tzw. ochrona strefowa) oraz gatunki objęte ochroną czynną. Podano także uregulowania prawne dotyczące gatunków łownych.
2. Fakt umieszczenia gatunku w „Polskiej czerwonej księdze zwierząt” – zawarta informacja pochodzi z ostatniego wydania Czerwonej księgi (Głowaciński 2001), w której zastosowano następujące oznaczenia:
 - EXP (*extinct in Poland*) – gatunki, które zniknęły z Polski jako lęgowe
 - CR (*critically endangered*) – gatunki skrajnie zagrożone wyginięciem
 - EN (*endangered*) – gatunki silnie zagrożone wyginięciem
 - VU (*vulnerable*) – gatunki narażone na wyginięcie
 - NT (*near threatened*) – gatunki niższego ryzyka, ale bliskie zagrożenia
 - LC (*least concern*) – gatunki mniejszego ryzyka, ale wymagające szczególnej uwagi.
3. Stan zagrożenia gatunku w Europie (*European Threat Status*) wg następujących kategorii:
 - E (*endangered*) – gatunki silnie zagrożone wyginięciem
 - V (*vulnerable*) – gatunki narażone na wyginięcie
 - R (*rare*) – gatunki zagrożone z racji rzadkiego występowania
 - D (*declining*) – gatunki zagrożone z racji zmniejszania się liczebności populacji
 - L (*localized*) – gatunki zagrożone z powodu występowania większości populacji (powyżej 90%) na niewielkiej liczbie stanowisk
 - S (*secured*) – gatunki niezagrożone, których status ochronny prawdopodobnie jest odpowiedni.
 „w” oznacza, że kategoria dotyczy tylko populacji zimującej (np. Lw);
 (V), (L) – nawias oznacza, że kategoria zagrożenia jest uważana za tymczasową (zazwyczaj ze względu na niekompletną wiedzę na temat danego gatunku).
 (Wg Tucker i Heath 1994 oraz *BirdLife International/European Bird Census Council*, 2000).
4. Nadaną gatunkowi rangę specjalnej troski SPEC (*Species of European Conservation Concern*), określoną przez międzynarodową federację *BirdLife International*, uwzględniającą kategorie zagrożenia oraz charakter występowania gatunku w Europie i na świecie:

SPEC 1 – gatunki zagrożone w skali globalnej;
 SPEC 2 – gatunki zagrożone, których europejska populacja przekracza 50% populacji światowej i których stan zachowania uznano za niekorzystny;
 SPEC 3 – gatunki zagrożone, których europejska populacja nie przekracza 50% populacji światowej i których stan zachowania w Europie uznano za niekorzystny;
 SPEC 4 – gatunki niezagrożone, których europejska populacja przekracza 50% populacji światowej;
 SPEC - – gatunki nieposiadające rangi SPEC.

„w” oznacza, że kategoria dotyczy tylko populacji zimującej (np. SPEC 3w).

(Wg Tucker i Heath 1994 oraz *BirdLife International/European Bird Census Council*, 2000).

5. Fakt i sposób objęcia gatunku Dyrektywą Ptasią: Art. 4.1. dotyczy gatunków zamieszczonych w Załączniku I, Art. 4.2. dotyczy gatunków regularnie wędrownych, niewymienionych w Załączniku I; Załącznik II zawiera listy ptaków, na które wolno polować na obszarze całej Unii Europejskiej lub tylko w niektórych państwach (wg tekstu Dyrektywy Ptasiej w Liro i Dyduch-Falniowska 1999 oraz *BirdLife International/European Bird Census Council*, 2000).
6. Fakt i sposób objęcia gatunku Konwencją Berneńską czyli Konwencją o Ochronie Gatunków Europejskich Dzikich Zwierząt i Roślin oraz Siedlisk Przyrodniczych: Załącznik I wymienia gatunki roślin wymagające ścisłej ochrony; Załącznik II wymienia gatunki zwierząt ginące i wymagające ścisłej ochrony; Załącznik III uwzględnia gatunki o mniejszym stopniu zagrożenia (wg Konwencji Berneńskiej oraz *BirdLife International/European Bird Census Council*, 2000).
7. Fakt i sposób objęcia gatunku Konwencją Bońską czyli Konwencją o Ochronie Wędrownych Gatunków Dzikich Zwierząt: Załącznik I zawiera spis zwierząt wymagających szczególnie pilnej i ścisłej ochrony; Załącznik II uwzględnia gatunki o szerokim obszarze występowania (wg Konwencji Bońskiej oraz *BirdLife International/European Bird Census Council*, 2000).
8. Fakt objęcia gatunku Porozumieniem AEWA – międzynarodowym porozumieniem funkcjonującym na podstawie Konwencji Bońskiej, ukierunkowanym na ochronę wędrownych ptaków wodno-błotnych, wędrujących wzdłuż Euro-Afro-Azjatyckiego szlaku wędrownego (wg *AEWA-Agreement Text*).

Rozwój i wielkość populacji

W rozdziale tym przedstawiona jest wielkość polskiej populacji danego gatunku, w różnych okresach roku, na tle wielkości populacji europejskiej. W przypadku zdecydowanej większości gatunków informację o liczebnościach zaczerpnięto z trzech publikacji:

- „Europejskie populacje ptaków: oceny i trendy” [*European bird populations: estimates and trends*] (*BirdLife International/European Bird Census Council*, 2000) – dane o wielkościach europejskich populacji lęgowych;

- „Oceny populacji ptaków wodno-błotnych” [*Waterbird Population Estimates*] (*Wetlands International*, 2002) – dane o wielkościach populacji zimujących;
- „Awifauna Polski; rozmieszczenie, liczebność i zmiany” (Tomiałojć i Stawarczyk, 2003) – dane o wielkościach lęgowych populacji krajowych.

W przypadku wielu gatunków ptaków i wielu państw oceny krajowych populacji są wykonane na różnym poziomie dokładności. W Polsce dla wielu gatunków brakuje danych pozwalających na określenie liczebności populacji lęgowych. Dla tych gatunków posłużono się szacunkami liczebności opisanymi w książce o statusie ochronnym europejskich ptaków [*Birds in Europe; their conservation status*] (Tucker i Heath, 1994) z pełną świadomością niedokładności wielu tych szacunków. Takie podejście zastosowano we wszystkich państwach Unii Europejskiej przy tworzeniu sieci obszarów chronionych Natura 2000. W nielicznych sytuacjach autorzy opracowań gatunkowych nie zgodzili się z danymi zaczerpniętymi z któregoś z wyżej podanych źródeł i podali własną ocenę liczebności gatunku, opartą najczęściej na najnowszych danych.

W rozdziale tym starano się zawrzeć ponadto informacje o obszarach najważniejszych dla gatunku w Polsce:

- zaczerpnięte z najnowszych polskich publikacji;
- na podstawie materiałów niepublikowanych, do których mieli dostęp autorzy poszczególnych opracowań gatunkowych;
- na podstawie danych, jakie znalazły się w bazie OSO – Natura 2000.

Przy gatunkach lęgowych w kraju punktem odniesienia była liczebność co najmniej ok. 1% wżwz krajowej populacji lęgowej, w przypadku zgrupowań ptaków w innych okresach roku – liczebność co najmniej ok. 1% populacji zimującej np. na Bałtyku czy w całej Europie, czy też wędrującej przez nasz kraj. Starano się uwzględnić informacje przede wszystkim z lat 1990–2004, wyjątkowo tylko powołując się na lata 80. Rozmieszczenie obszarów najważniejszych dla poszczególnych gatunków pokazane jest na mapach przedstawionych w tekstach gatunkowych (zob. ogólne objaśnienia do map str. 17).

Stosowane w tekście nazwy obszarów są albo nazwami opisowymi, np. dolina Wisły, potocznie używanymi nazwami geograficznymi (np. Kotlina Biebrzańska), albo nazwami ostoi ptaków; w tej ostatniej kategorii znajdują się zarówno ostoje ptaków opisane w piśmiennictwie polskim (np. Gromadzki i inni 1994, Gromadzki i Sidło 2000, Gromadzki i inni 2003) oraz w piśmiennictwie europejskim (Heath i Evans 2000), jak i nazwy OSO (wywodzące się z nazw ostoi ptaków), zastosowane w niepublikowanej jeszcze bazie Natura 2000. Nazwy ostoi ptaków oraz OSO pisane są zawsze wielkimi literami (np. Dolina Górnej Wisły).

Przy omawianiu liczebności ptaków zastosowano różnego rodzaju odniesienia. W przypadku ptaków lęgowych najczęściej podawana jest liczba par (p.). W pewnych jednak przypadkach przy niektórych gatunkach pojawia się np.

liczba osobników, liczba tokujących czy śpiewających samców itp., w zależności od przyjętego powszechnie przez ornitologów sposobu określania liczebności danego gatunku, co zależy od możliwości wykrycia gatunku (np. liczebność derkacza można oszacować na podstawie dwóch liczeń prowadzonych w nocy, przy odpowiedniej pogodzie, w 3. dekadzie maja i 2. dekadzie czerwca. W trakcie liczeń notowane są odzywające się samce). Liczebność ptaków w okresie wędrowek lub zimą jest określana zawsze liczbą osobników (os.), czyli pojedynczych ptaków.

W przypadku kilku gatunków (nur rdzawoszyi, nur czarnoszyi, perkoz rdzawoszyi, perkoz rogaty, łódówka, markaczka i uhla) liczebności ptaków podane dla Zatoki Pomorskiej dotyczą obszaru całej Zatoki, a nie tylko jej polskiej części, która jest zaznaczona na mapach.

Zagrożenia

Zgodnie z założeniami niniejszy Poradnik ma służyć głównie pomocą w ochronie ptaków w Polsce, toteż wymienione w tekstach gatunkowych zagrożenia dotyczą przede wszystkim czynników antropogenicznych rozpoznanych na obszarze kraju. Informacje wykraczające poza ten zakres, podane przez wielu autorów, zostały w tekście pozostawione jako tło pomagające jedynie w lepszym zrozumieniu sytuacji gatunku. Ingerencja redakcyjna w teksty rozdziału „Zagrożenia” ograniczyła się do pewnego uschematyzowania zapisu oraz do przedstawienia zasadniczych tez w punktach tam, gdzie nie zostało to zrobione przez autorów, co uczyniło tekst bardziej przejrzystym.

Zagrożenia dotyczące gatunków zasiedlających doliny dużych rzek niżowych mają szczególny charakter i wymagają odrębnego omówienia, podobnie jak wynikające z nich propozycje odnośnie do zarządzania tymi terenami. Podstawowe zagrożenia, wspólne dla ogromnej większości chronionych DP gatunków, wiążą się z całym kompleksem działań hydrotechnicznych wpisanych w datujący się od połowy XVIII w. sposób podejścia do zagospodarowania dolin rzecznych. Działania te drastycznie zmieniają kluczowe procesy i struktury, które kształtują dynamiczną równowagę charakterystyczną dla zachowania ekosystemów dolin rzecznych. Najważniejsze zabiegi inżynierskie z tej grupy, najsilnie oddziałujące na środowisko przyrodnicze, obejmują:

- regulację biegu i pogłębienie koryt rzecznych;
- budowę ostróg i opasek brzegowych;
- budowę wałów powodziowych w bliskiej odległości od koryta;
- budowę zbiorników retencyjnych zmieniających hydrologię rozległych odcinków biegu rzek;
- zasypywanie starorzeczy i zagłębień terenu w dolinie;
- budowę systemów melioracyjnych na terenach doliny;
- wycinanie lasów lęgowych, szczególnie nadbrzeżnych;
- usuwanie zwalonych pni drzew z koryta rzeki.

Wypadkowym efektem tych działań są radykalne zmiany reżimu hydrologicznego, zmieniające częstość i długość zalewów w dolinach rzecznych, oraz zmiany geomorfologii

doliny i koryta. Prowadzą one do szybkiej utraty siedlisk chronionych gatunków ptaków. Ponadto wymienione przemiany promują konwersję łąk w grunty orne oraz wzrost ludzkiej penetracji terenów dolin, co dodatkowo przyspiesza utratę ptasich siedlisk.

Czytelników odsyłamy do uważnej lektury rozdziału „Powiązania między poradnikiem ochrony siedlisk i gatunków a innymi polskimi (lub międzynarodowymi) strategiami, planami lub programami ich ochrony”, dla zwrócenia uwagi na fakt, że zagrożenia ptaków przedstawione przez ornitologów są zbieżne z tym, co Rząd Rzeczypospolitej Polskiej sformułował w „Krajowej strategii ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej”.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Przedstawione w tekstach gatunkowych propozycje zarządzania obszarami Natura 2000 oraz gospodarowania występującymi na nich populacjami ptaków zostały sformułowane na podstawie znajomości wymogów ptaków w stosunku do ich siedliska i zagrażających im działań człowieka. Przedstawione one zostały przy akceptacji założenia wstępnego o równoważności ochrony i gospodarki na obszarach Natura 2000, co z góry wyklucza wszelką myśl o wprowadzeniu na tych obszarach ochrony ścisłej. Jednakże równoważność ochrony i gospodarki też pociąga za sobą pewne ograniczenia, i to po stronie gospodarki. Można je sformułować w sposób następujący: „gospodarka tak, ale nie każda jej forma i nie z dowolną intensywnością”. Zwracamy uwagę, że stwierdzenie to nie odbiega od podejścia do ochrony, przyjętego przez Rząd RP w „Krajowej strategii ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej” (Ministerstwo Środowiska 2003).

Propozycje odnośnie do zarządzania obszarami Natura 2000 w dolinach rzek muszą zmierzać do eliminacji lub znaczącego ograniczenia zagrożeń powodowanych działalnością człowieka, pozwalając na zachowanie właściwego stanu ochrony cennych gatunków ptaków, wymaganego art. 6 (2) Dyrektywy Siedliskowej oraz krajowym prawem ochrony przyrody. Na terenach tych, a często również na odcinkach rzek położonych w górę od tych obszarów, skuteczna ochrona gatunków ptaków wskazanych w DP wymagać będzie zazwyczaj odstępiania od planów:

- regulacji przebiegu i pogłębienia koryt rzecznych;
- likwidowania/prostowania meandrów;
- rozbudowy umocnień brzegowych;
- budowy wałów przeciwpowodziowych w bezpośredniej bliskości rzeki, bez pozostawienia szerokiego międzywala;
- budowy dużych zbiorników retencyjnych silnie zmieniających reżim hydrologiczny rzeki poniżej zapory;
- melioracji odwadniających w dolinie.

Lokalnie należy rozważyć możliwość odsunięcia istniejących wałów przeciwpowodziowych od koryta rzeki, a także – w przypadku dużych zbiorników zaporowych zlokalizowanych poza rzekami pogórza – możliwość znaczącego zmodyfikowania obowiązujących obecnie systemów dys-

ponowania wodą tak, aby na odcinkach rzeki położonych poniżej zapory w znaczącym stopniu przywrócić reżim hydrologiczny istniejący przed ich budową, a szczególnie wiosenne zalewy doliny.

Oczywiście, konkretny zakres działań, które stoją w konflikcie z wymogiem zachowania właściwego stanu ochrony gatunków i siedlisk, musi być przedmiotem szczegółowego rozpoznania dokonanego niezależnie dla każdego obszaru Natura 2000. Rozpoznanie to musi uwzględniać specyfikę danego obszaru, w szczególności uwarunkowania hydrologiczne, gospodarcze i wymagania poszczególnych, występujących tam gatunków ptaków. Wydaje się, że wymogi znaczącego odstępiania od planów dalszego zagospodarowania dolin rzecznych będą miały największe zastosowanie dla obszarów Natura 2000 położonych w dolinach rzek tworzących dorzecze środkowej i dolnej Wisły, Warty czy rzek pomorskich. Z drugiej strony, można się spodziewać, że w mniejszym zakresie dotyczyć one będą rzek pogórza czy dolnego biegu Odry. Stosowne ustalenia i uzgodnienia powinny zostać przeprowadzone w ramach prac nad planem ochrony sporządzanym dla każdego obszaru Natura 2000. Zgoda na realizację inwestycji istotnie pogarszającej właściwy stan ochrony gatunku jest – w myśl Dyrektywy Siedliskowej – warunkowana wykazaniem, iż zakładany cel nie może zostać osiągnięty w inny, nieszkodliwy dla chronionych gatunków sposób oraz że inwestycja uzasadniona jest nadrzędnym interesem publicznym. Jednoczesne spełnienie obu tych warunków wydaje się możliwe jedynie w przypadku niewielu projektów związanych z silniejszym niż dotąd zagospodarowaniem dolin rzecznych. Biorąc pod uwagę ciągłość ekosystemów rzecznych i – podkreślaną przez Ramową Dyrektywę Wodną – konieczność analizowania wszelkich problemów w skali całej zlewni, stosowne analizy wariantowe przedsięwzięć tego typu muszą być dokonywane w ramach tzw. strategicznych ocen oddziaływania na środowisko, zgodnych z Dyrektywą 2001/42/EC.

Zapis stwierdzający „• użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów”, pojawiający się w wielu tekstach gatunkowych, został zamieszczony ze względu na coraz częstszy praktykę dokonywania przez rady gmin zmian w planach zagospodarowania przestrzennego. Zmiany takie polegają na zmianie przeznaczenia gruntów dotychczas użytkowanych jako użytki zielone na grunty orne, co pociąga za sobą zmianę gospodarki, niszczenie siedlisk ptaków oraz zmianę wymogów użytkowników w odniesieniu do uwilgocenia doliny i jej ochrony przeciwwalewowej.

DP wymaga od wszystkich państw członkowskich UE podjęcia działań zmierzających do zachowania, utrzymania lub odtworzenia dostatecznego zróżnicowania i obszaru siedlisk dla wszystkich gatunków ptaków występujących na europejskim terytorium państw członkowskich. To zachowanie, utrzymanie i odtworzenie siedlisk obejmować będzie, w myśl zapisów Dyrektywy, następujące działania:

- tworzenie obszarów chronionych;

- utrzymywanie i zagospodarowywanie siedlisk, zgodnie z ekologicznymi wymogami ptaków, tak w obrębie obszarów chronionych, jak i poza nimi;
- odtwarzanie zniszczonych siedlisk;
- tworzenie nowych siedlisk.

Wymogi stawiane państwom członkowskim są więc bardzo wyraźnie sformułowane i bardzo wysokie. Na ich tle propozycje przedstawione przez autorów tekstów gatunkowych niniejszego Poradnika nie są wygórowane.

Propozycje badań

Propozycje badań przedstawione przez autorów tekstów gatunkowych ukierunkowane są na zagadnienia, których znajomość jest konieczna do realizacji skutecznej ochrony ptaków. Takie podejście wynika z postanowień DP, która w artykule 10 nakłada na państwa członkowskie obowiązek popierania badań stanowiących podstawę ochrony wszystkich gatunków ptaków występujących na obszarze Unii, a także podstawę gospodarowania ich populacjami oraz ich użytkowania. Postanowienie to obejmuje nie tylko ptaki dorosłe, ale również ich gniazda, lęgi oraz siedliska występowania.

Zagadnienia, do których DP przywiązuje szczególną wagę są wymienione w Załączniku V do tej Dyrektywy. Obejmują one zestawienie krajowych list gatunków silnie zagrożonych i ginących – w oparciu o znajomość ich geograficznego rozmieszczenia, sporządzenie wykazów i opisów obszarów szczególnie ważnych dla ptaków wędrownych, obejmujących trasy ich wędrówek, obszary zimowania i gniazdowania, ocenę parametrów populacyjnych ptaków wędrownych w oparciu o wyniki obrączkowania ptaków. Do zagadnień o szczególnej wadze należą problemy związane z eksploatacją ptaków łownych, zapobieganiem i ograniczaniem szkód wyrządzanych przez ptaki, wpływem chemicznego skażenia środowiska na ptaki, a także wykorzystaniem ptaków jako wskaźników stanu środowiska.

W opinii redaktorów niniejszej książki podstawowe znaczenie dla spełnienia postawionych wyżej wymagań ma znajomość wielkości krajowych populacji lęgowych, zimujących i wędrownych, a także rozmieszczenia geograficznego i wymogów siedliskowych wszystkich dziko żyjących ptaków występujących w Polsce. „Rozmieszczenie geograficzne” obejmuje nie tylko rozmieszczenia gatunku na obszarze kraju, ale również rozmieszczenia zimowisk i tras przelotu polskich populacji lęgowych oraz obszarów pochodzenia populacji u nas zimujących i przelotnych oraz tras dalszych przemieszczeń i obszarów docelowych w przypadku tych ostatnich. Postulat prowadzenia badań nad tymi zagadnieniami znalazł się więc we wszystkich opisach gatunkowych.

Monitoring

Przedstawione powyżej zagadnienia dotyczące ptaków są z natury swej zjawiskami dynamicznymi, wymagającymi stałego monitorowania ich przebiegu. Śledzenia tych zjawisk wymaga też DP, oczekując od państw członkowskich

Unii nie rzadszego niż raz na 3 lata raportowania o zakresie i wynikach działań ukierunkowanych na ochronę ptaków. Obowiązek monitorowania ptaków zawarty jest także w „Krajowej strategii ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej”. Przedstawione w Poradniku propozycje monitorowania poszczególnych gatunków wskazują przede wszystkim na częstotliwość podejmowanych ocen, przyjmując za punkt wyjścia, że nie mogą być one przeprowadzane rzadziej niż raz na 3 lata, tak jak tego wymaga DP. Bardzo ogólnie przedstawiliśmy zakres proponowanego monitoringu, podając szczegółowe zalecenia tylko w tych przypadkach, w których poczynili to autorzy tekstów gatunkowych. Większość proponowanych działań monitoringowych wymaga ustalenia szczegółowej metodyki, co odnosi się nie tylko do działań podejmowanych w terenie, związanych bezpośrednio z obserwacją i liczeniem ptaków, ale w równym stopniu, a może przede wszystkim, z ustaleniem podstaw wyznaczania powierzchni próbnych oraz formą i zakresem zapisu zbieranej informacji.

Indeks skrótów

- DJP – zob. Aneks 1., tom 8.
 jez., Jez. – jezioro, Jezioro
 k. – koło
 lata 90. – lata dziewięćdziesiąte XX w.
 m.in. – między innymi
 min. – minimum
 mscr. (Mscr.) – manuskrypt
 n.p.m. – nad poziomem morza
 OChK – Obszar Chronionego Krajobrazu
 ok. – około
 os. – osobnik
 p. – para
 PK – Park Krajobrazowy
 PN – Park Narodowy
 rez. – rezerwat, rezerwat przyrody
 rz. – rząd
 w. – wiek
 woj. – województwo
 Zăt. – Zătoka
 zob. – zobacz

Bibliografia

Zestawione niżej piśmiennictwo odnosi się tylko do wstępnej części Poradnika, natomiast piśmiennictwo dotyczące opisanych gatunków podane jest przy tekstach gatunkowych.

- AEWA-AGREEMENT TEXT (The African-Eurasian Waterbird Agreement). 1995. Haga, 52 s.
 BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
 BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.

- BAZA DANYCH WIADOMOŚCI POWROTNYCH. Centrala Obrączkowania Ptaków, Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Oxford, 722 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1980. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 2. Hawks to Bustards. Oxford, 687 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 3. Waders to Gulls. Oxford, 913 s.
- CRAMP S. (red.) 1985. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 4. Terns to Woodpeckers. Oxford, 960 s.
- CRAMP S. (red.) 1988. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 5. Turant Flycatchers to Thrushes. Oxford, 1063 s.
- CRAMP S., BROOKS D. J. (red.) 1992. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 6. Warblers. Oxford, 728 s.
- CRAMP S., PERRINS C. M., BROOKS D. J. (red.) 1993. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 7. Flycatchers to Shrikes. Oxford, New York, 577 s.
- CRAMP S., PERRINS C. M., BROOKS D. J. (red.) 1994. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 8. Crows to Finches. Oxford, New York, 899 s.
- CRAMP S., PERRINS C. M., BROOKS D. J. (red.) 1994. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 9. Buntings and New World Warblers. Oxford, New York, 488 s.
- GŁOWACIŃSKI Z. (red.) 2001. Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce. Warszawa, 449 s.
- GROMADZKI M., DYRCZ A., GŁOWACIŃSKI Z., WIELOCH M. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. Gdańsk, 403 s.
- GROMADZKI M., SIDŁO P. O. 2000. Ostoje ptaków na polskim wybrzeżu Bałtyku. Gdańsk, 131 s.
- GROMADZKI M., BŁASZKOWSKA B., CHYLARECKI P., GROMADZKA J., SIKORA A., WIELOCH M., WÓJCIK B. 2002. Sieć ostoje ptaków. Wdrażanie Dyrektywy Unii Europejskiej o ochronie dzikich ptaków. Gdańsk, 74 s.
- HEATH M. F., EVANS M. I. (red.) 2000. Important Bird Areas in Europe: Priority sites for conservation. Vol. 1. BirdLife Conservation Series No. 8. Cambridge, 866 s.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1992. Handbook of the Birds of the World. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Barcelona, 696 s.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1994. Handbook of the Birds of the World. Vol. 2. New World Vultres to Guinea-fowl. Barcelona, 638 s.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1996. Handbook of the Birds of the World. Vol. 3. Hoatzin to Auks. Barcelona, 821 s.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1999. Handbook of the Birds of the World. Vol. 5. Barn-owls to Hummingbirds. Barcelona, 759 s.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 2001. Handbook of the Birds of the World. Vol. 6. Mousebirds to Hornbills. Barcelona, 589 s.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 2002. Handbook of the Birds of the World. Vol. 7. Jacamars to Woodpeckers. Barcelona, 613 s.
- KONWENCJA BERNEŃSKA (Konwencja o ochronie gatunków europejskich dzikich zwierząt i roślin oraz siedlisk naturalnych). W: Wajda S., Żurek J. (red.) Konwencje międzynarodowe i uchwały organizacji międzynarodowych. Warszawa, zeszyt 12: 1–47.
- KONWENCJA BOŃSKA (Konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt). W: Wajda S., Żurek J. (red.) Konwencje międzynarodowe i uchwały organizacji międzynarodowych. Warszawa, zeszyt 15: 1–43.
- LIRO A., DYDUCH-FALNIOWSKA A. 1999. Natura 2000. Europejska sieć ekologiczna. Warszawa, 93 s.
- MAKOMASKA-JUCHIEWICZ M., TWOREK S. 2003. Ekologiczna sieć NATURA 2000. Problem czy szansa. Kraków, 237 s.
- MIELCZAREK P., CICHOCKI W. 1999. Polskie nazewnictwo ptaków świata. *Not. Orn.*, 40, zeszyt specjalny: 1–264.
- MINISTERSTWO ŚRODOWISKA. 2003. Krajowa strategia ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z programem działań. Warszawa.
- RADA MINISTRÓW. 2000. II Polityka ekologiczna państwa. www.nape.pl/pdf/ii_polityka_ekologiczna.pdf
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- TUCKER G. M., HEATH M. F. (red.) 1994. Birds in Europe; their conservation status. Conservation Series No. 3. BirdLife International, Cambridge, 600 s.

Maciej Gromadzki

2.2. Powiązania między poradnikiem ochrony siedlisk i gatunków a innymi polskimi (lub międzynarodowymi) strategiami, planami lub programami ich ochrony

W tym miejscu należy powołać dwa dokumenty – „II politykę ekologiczną państwa”, zwaną dalej *Polityką*, przyjętą przez Radę Ministrów RP w czerwcu 2000 r. zaś przez Sejm RP w lipcu 2001 r., oraz „Krajową strategię ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej” wraz z programem działań, zwaną dalej *Strategią*, opracowaną w roku 2003 przez Ministerstwo Środowiska i zatwierdzoną w tym samym roku przez Radę Ministrów RP. *Strategia* jest jedną z 13 strategii szczegółowych stanowiących instrumenty realizacji *Polityki*, a jednym z jej średniookresowych celów jest utworzenie w Polsce Europejskiej Sieci Obszarów Chronionych Natura 2000. Cele długookresowe *Strategii* to przede wszystkim:

1. zabezpieczenie zachowania cennych przyrodniczo obszarów, dotychczas niechronionych prawnie, poprzez objęcie ich różnymi formami ochrony przyrody;
2. stworzenie na pozostałym terytorium kraju takich warunków i zasad prowadzenia działalności gospodarczej (w tym zasad ochrony gatunkowej zwierząt i roślin), aby różnorodność biologiczna na terytorium kraju ulegała stopniowemu wzbogacaniu.

Strategia nawiązuje też do konwencji i porozumień międzynarodowych, których Polska jest stroną, wśród których do mających zastosowanie do ochrony dzikich ptaków należą:

- Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego (Konwencja Ramsarska), ratyfikowana w 1978 roku (Dz U z 1978 r. Nr 7, poz. 24);
- Konwencja o ochronie środowiska morskiego obszaru Morza Bałtyckiego (Konwencja Helsińska), ratyfikowana w 1999 roku (Dz U z 2000 r. Nr 28, poz. 346);
- Konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz siedlisk przyrodniczych (Konwencja Berneńska), ratyfikowana w 1995 roku (Dz U z 1996 r. Nr 58, poz. 263);
- Konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt (Konwencja Bońska), ratyfikowana w 1996 roku (Dz U z 2003 r. Nr 2, poz. 17);
- Konwencja o różnorodności biologicznej (Konwencja z Rio), ratyfikowana w 1995 roku (Dz U z 2002 r. Nr 184, poz. 1532);
- Porozumienie o ochronie wędrownych ptaków wodno-błotnych, wędrujących wzdłuż Euro-Afro-Azjatyckiego szlaku wędrownego (AEWA) – dotychczas nieratyfikowane przez Polskę.

Poza wyżej wymienionymi oraz poza wymienioną na początku Poradnika Dyrektywą Ptasią zastosowanie do ochrony ptaków mają także: Dyrektywa Siedliskowa 92/42/EEC w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej flory i fauny europejskiej, Rozporządzenie 1257/99/EEC w sprawie wsparcia rozwoju wsi przez Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej, które dotyczy między innymi ochrony różnorodności biologicznej na obszarach wiejskich, Dyrektywa Wodna Ramowa 2000/60/EEC określająca zasady polityki w odniesieniu do wód, a także Plan Działań UE nt. zachowania zasobów przyrodniczych, Plan Działań UE nt. rolnictwa, Plan Działań UE nt. rybołówstwa, Plan Działań UE nt. współpracy ekonomicznej i dotyczącej rozwoju.

Jako najbardziej znaczące zagrożenia dla różnorodności biologicznej, a więc i dla ptaków, ze strony współczesnej cywilizacji, *Strategia* wymienia:

- Postępującą urbanizację i zagospodarowanie kraju, realizowane często bez uwzględnienia wymagań ekologicznych (w tym zasad ochrony różnorodności biologicznej), prowadzące m.in. do likwidacji powierzchni naturalnej i półnaturalnej przyrody, zburzenia funkcjonowania ekosystemów (w tym ich łączności) oraz dysharmonii krajobrazu;
- Procesy eutrofizacji, odwadniania, zakwaszania gleb, skażenie toksycznymi związkami chemicznymi bądź zmianami termicznymi oraz wywołaną przez człowieka sukcesją, co powoduje zmiany cech naturalnych siedlisk oraz zmiany walorów przyrodniczych;
- Zmiany sposobów użytkowania ziemi, w tym ograniczenie lub zaniechanie tradycyjnych metod produkcji rolnej i wywołane przez nie zjawiska sukcesji, powodujące przekształcenia struktury krajobrazu oraz zarówno likwidację i fragmentację siedlisk, jak i uproszczenie, ujednoczenie i zniszczenie mozaiki siedlisk;
- Negatywną presję człowieka na gatunki postrzegane jako konfliktowe (np. czapla siwa, kormoran, śmieszka), co powoduje ograniczanie liczebności ich populacji;
- Nadmierną eksploatację populacji wybranych gatunków dziko żyjących (np. łowne gatunki ptaków), co powoduje ograniczanie liczebności ich populacji i zaburzenie równowagi ekologicznej;
- Postępującą synantropizację fauny oraz przenikanie gatunków obcych (w tym także ich planowe lub przypadkowe introdukcje), co powoduje wypadanie gatunków rodzimych, słabszych konkurencyjnie.

Podsumowując problemy w sferze ochrony różnorodności biologicznej, jako jedne z najważniejszych *Strategia* wymienia:

- Niewystarczające rozpoznanie stanu oraz zmian i zagrożeń różnorodności biologicznej;
- Niską świadomość ekologiczną społeczeństwa, w tym także przedstawicieli władzy;
- Brak lub niewystarczające uwzględnienie potrzeb oraz zasad ochrony różnorodności biologicznej w politykach i działaniach resortowych;
- Niewystarczające siły i środki finansowe przeznaczane na realizację zadań z zakresu ochrony przyrody;
- Niedokończony proces tworzenia warunków prawnych ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej.

Pośród działań operacyjnych wymienionych w *Strategii* bezpośrednie odniesienie do ochrony ptaków mają (w nawiasie podano nr działania w zapisie *Strategii*):

- (1) Ochrona gatunków o zagrożonych pulach genowych wymagających przedsięwzięć ochronnych w skali kraju i poszczególnych regionów;
- (2) Odtworzenie i ochrona sieci korytarzy ekologicznych (leśnych, rzecznych i innych) zapewniających wymianę genów pomiędzy różnymi populacjami lokalnymi;
- (4) Ochrona ginących gatunków roślin i zwierząt, z uwzględnieniem ich regionalnej zmienności;
- (5) Zatrzymanie procesu zmniejszania się zasobów pospolitszych gatunków, reagujących na antropogeniczne zmiany środowiska;
- (6) Ochrona gatunków kluczowych w różnych typach ekosystemów;
- (7) Racjonalizacja gospodarowania zwierzętami łownymi;
- (9) Zapobieganie introdukcjom, eliminacja, powstrzymanie rozprzestrzeniania oraz kontrola liczebności gatunków obcych, w szczególności tych, które najbardziej zagrożają rodzimym zasobom różnorodności biologicznej;
- (10) Badanie wpływu gatunków obcych na rodzime gatunki i ekosystemy oraz społecznych i ekonomicznych skutków tego wpływu;
- (12) Racjonalizacja postępowania z gatunkami konfliktowymi i gatunkami wywołującymi negatywny odbiór społeczny;
- (14) Racjonalizacja sieci obszarów i obiektów chronionych oraz sposobu zarządzania nimi;
- (15) Wdrożenie programu Natura 2000;
- (16) Kompleksowa ochrona i umiarkowane użytkowanie ekosystemów wodno-błotnych;
- (17) Kompleksowa ochrona i umiarkowane użytkowanie morskiej różnorodności biologicznej;
- (18) Uwzględnianie potrzeb ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej podczas zalesiania gruntów rolnych;
- (20) Pełne oparcie gospodarki leśnej na racjonalnych podstawach przyrodniczych;
- (21) Skuteczna ochrona i umiarkowane użytkowanie ekosystemów wodno-błotnych w lasach;
- (22) Ukształtowanie stref przejścia (ekotonów) na skrajach lasu;
- (23) Ochrona obszarów wrażliwych (w tym obszarów górskich) na zmiany sposobu gospodarowania, w szczególności w zakresie gospodarki leśnej;
- (24) Zapewnienie ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej w procedurach zarządzania, zagospodarowywania i ochrony lasu;
- (25) Skuteczna ochrona i umiarkowane użytkowanie różnorodności biologicznej w lasach niepaństwowych;
- (26) Skuteczna edukacja przyrodniczo-leśna społeczeństwa;
- (29) Nasycenie strumienia informacji elementami ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej;
- (30) Budowa aktywności obywatelskiej w zakresie ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej;
- (31) Udoskonalenie ogólnodostępnego systemu informacji o różnorodności biologicznej;
- (32) Efektywny monitoring stanu elementów różnorodności przyrodniczej;
- (33) Zapewnienie wystarczających zasobów wodnych dla ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej;
- (34) Skuteczna ochrona różnorodności biologicznej rzek i odtworzenie ich ciągłości ekologicznej;
- (35) Wdrożenie sprzyjających przyrodzie metod ochrony przeciwpowodziowej;
- (36) Zachowanie agrobioróżnorodności w warunkach gospodarki rolnej;
- (38) Zwiększanie powierzchni zadrzewień i zakrzaczeń na terenach użytkowanych rolniczo;
- (39) Opracowanie krajowej sieci obszarów przyrodniczo wrażliwych wraz z programem ich ochrony;
- (41) Podniesienie świadomości rolników i rybaków w zakresie ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej;
- (42) Opracowanie mechanizmów sprzyjających przekazywaniu gruntów użytkowanych rolniczo na cele ochrony przyrody;
- (43) Ochrona i umiarkowane użytkowanie różnorodności biologicznej w akwenach użytkowanych rybacko;
- (44) Przeciwdziałanie nadmiernej eksploatacji gatunków morskich i zapobieganie niszczeniu siedlisk w celu zapewnienia trwałości populacji tych gatunków;
- (45) Wdrożenie zasad ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej do procedur planowania przestrzennego;
- (48) Rozwój zrównoważonej turystyki jako formy umiarkowanego użytkowania obszarów cennych przyrodniczo;
- (49) Uwzględnianie w opracowywanych dla wszystkich etapów edukacyjnych podstawach programowych i programach nauczania problematyki ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej;
- (51) Rozwój i popularyzacja wiedzy naukowej potrzebnej do skutecznej ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej;
- (53) Efektywniejsza współpraca nauki z praktyką w celu pełniejszego i szybszego wykorzystywania wyników prac, w tym szczególnie w procesach decyzyjnych;
- (55) Skuteczna ochrona i umiarkowane użytkowanie środowiska morskiego;
- (56) Minimalizacja negatywnego oddziaływania energetyki na środowisko;
- (57) Rozpoznanie i ochrona różnorodności biologicznej na terenach użytkowanych przez Siły Zbrojne.

Jak widać z powyższego zestawienia, Rząd RP sformułował bardzo precyzyjne działania operacyjne, chroniące różnorodność biologiczną, a w jej ramach – ptaki. Zadaniem do wykonania, również na obszarach Natura 2000, jest przełożenie tych zapisów na konkretne działania.